

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2011

MATSHWAO: 80

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLAHOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le tshebediso ya puo	(40)

2. Bala ditaelo TSOHLE ka tlhoko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e NNGWE le e NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka tlhoko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

HO BA MOTSWADI WA NGWANENO

Knowledge, ya dilemo di le leshome le metso e supileng, o ile a nka boikarabelo bona dilemo tse tharo tse fetileng. O re ho ba motswadi ho thata haholo. O tsoha ka matjeke ho lokisetsa bana babo ho ya sekolong. O hlwekisa ntlo a be a hlapise bana babo. O a ba phehela mme ka mora moo a ba ngwathele dijo tsa hoseng. Hape o lokela ho bona hore ho tla be ho be le dijo tsa letsatsi le hlahlamang.

Boikarabelo ba hae bo bohlo ka ho fetisisa, ke ba ho hlokomela kgaitsedinyana ya hae, Zama. O a mo hlapisa a nto etsa bonnete ba hore o mo apesa diaparo tse mofuthu. Ntle ho moo, Knowledge o tlameha ho ela tlhoko hore kgaitsedinyana ya hae, e ja dijo tse nang le phepo e ntle hobane le yona e na le tshwaetso ya lefu la Phamokate kapa yona Kwatsi ya bosollathapi jwaloka ha ba bang ba bolela. Ha Knowledge a se a qetile ka bana babo, le yena o lokela ho itokisetsa ho ya sekolong.

Bophelo ba Knowledge bo ile ba qala ho fetoha ka mora hoba mmae a hlokahale. Dintho tsa fetoha hore a be a jare boikarabelo bona bo bokaana. Knowledge o re mmae o nkuwe ke lona lefu lena, leo kgaitsedinyana ya hae e tshwaeditsweng ke lona. O re ditshiung tsa ho qetela tsa bophelo ba mmae, mmae o ile a mmolella hore o tshwerwe ke Phamokate.

O re se ileng sa mo utlwisisa bohloko haholo lefung la mmae, ke ho utlwa le hona ho bona batho ba sebaseba mme ba bile ba bua dinthontho ka lefu la mmae. O re o a tseba, ebile o a amohela hore mmae o ile a bolawa ke Phamokate.

Knowledge o re ka mora lefu la mmae, se ileng sa totisa bohloko ba hae, ke ho bona batho ba ba tshwara jwaloka batho ba nang le lepera. Ba ba kgetholla, ba tsamaela hole le bona jwalo ka ha eka ba a nka. O re le kajeno motseng wa habo, ho ntse ho na le batho ba ba kgethollang, ka baka la lefu la Phamokate le bolaileng mmae. Feel a o re o a lemoha hore batho ba ba kgethollang, ha ba tsebe hore motshehalefuma o a ipiletsa.

Phephetso e nngwe e kgolo eo Knowledge a tobaneng le yona, ke ya ho hloka tjhelete e lekaneng hore a tsebe ho hlokomela bana babo. Ba phela ka tjheletana ya tlhokomelo e tswang mmusong. Ke tjhelete e seng kae hobane e amohelwa ke Zama feela ka baka la dilemo tsa hae.

Knowledge o re le ha batho ba bang ba ntse ba tswela pele ho ba kgetholla, o thabiswa ke hore ho na le ba kang Sister Maureen Aron wa Escourt Hospice, baoki ba bang mmoho le baithaopi ba 25, ba tihakelang batho ba kang yena Knowledge le ba bang hara motse, ho thusa ka sena le sane.

Ka Sister Maureen le baoki ba bang Knowledge o re: "batho bana ke bona ba e hlanakang ho thusa mmuso ho lwantsha lefu lena. Sister Maureen o re ba ile ba etsa matsholo a mangata ho hlokomedisa batho ka lefu lena. Ba bile ba eletsa batho hore ha ba na le lefu lena, ba itlhahise, ba tle ba fumane thuso. Le ha ho le jwalo, Sister Maureen o re ho ntse ho le thata ho batho ho itlhahisa hobane ba tshaba ho qhelelwa ka thoko ke ba bang."

[E hlophisitswe le ho lokiswa ho tswa ho *Re kgatha thite Sesothong*, ME Mofokeng le ba bang, 2006: 106 – 108]

- 1.1 Knowledge o qadile ho fetoha motswadi wa bana babo ha a na le dilemo tse kae? (1)
- 1.2 Ke bothata bofe boo Knowledge a neng a thulana le bona? (1)
- 1.3 Ke mang eo ka nako tse ding, a neng a ye a nolofatse bophelo ba boKnowledge ka ho ba thusa ka dinthwana tse itseng? (1)
- 1.4 Ke lebaka lefe le etsang hore Knowledge a jare boikarabelo bo bokaana a sa le monyane hakaale? (1)
- 1.5 Ho latela ditaba tsa tema ena, o ka re ke ntho efe eo lefu la Phamokate le tshwanang le la Lepera ka yona? (2)
- 1.6 O ka re boikarabelo bona ba Knowledge ba ho ba motswadi, bo na le bobefe bophelong ba hae jwaloka motho e motjha? Bolela e le NNGWE feela. (2)
- 1.7 Hlalosa se bolelwang ke dikapolelo tsena:
 - 1.7.1 Ho tsoha ka matjeke. (2)
 - 1.7.2 Ho e hlanaka. (2)
- 1.8 Ke maele afe temeng ena, a re tsebisang hore 'ha motho a tsheha e mong ya tsietsing, le yena o tla wela tsietsing e tshwanang le eo'? (2)
- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke nnete kapa mafosisa. Qotsa polelo temeng ho tshehetsa karabo ya hao.

Ha se batho ba kgethollang batho ba nang le lefu la Phamokate. (2)
- 1.10 Ho ya ka wena, na ditaba tsa tema ena di a kgolweha? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.11 Ha o bala temana ena o fihlelwa ke maikutlo afe? (2)

TEMA YA 2

Boha tema ena e latelang o nto araba dipotso tse e latelang.

E ba mme ya motlotlo wa JOHNSON'S® BABY!

Fumana dikeletso tsa tlhokomelo ya letlalo la lesea ho tswa ho ditsebi

Ba ha **JOHNSON'S® Baby** ba a utlwisisa hore mme e mong le e mong o lakatsa ho neha lesea la hae se molemo, e be mme ya molemo. Ba boetse ba tshhehetsa bomme mme ba lakatsa ho o thusa tlhokomelong ya lesea le ho le neha tlhokomelo e ikgethang ya letlalo! Masea a thabileng ke a phetseng hantle. Dikgatisong tse mmalwa tse latelang, ba ha **JOHNSON'S® Baby**, ditsebi tlhokomelong ya letlalo la masea, ba tla ba le maqephe a letoto molemong wa letlalo le phetseng, le bonolo le benyang la lesea la hao.

NAKO YA HO TOLA

Ho le hlwekisa ke bohato ba pele ba bohlokwa molemong wa letlalo le letle, le phetseng hantle la lesea. Hopola hore letlalo la lesea le bobebe, ka hoo, sebedisa dihlahiswa tse etseditsweng letlalo la masea hobane tsa batho ba baholo di ka ba bohale maseeng. Dihlahiswa tsohle tsa ha **JOHNSON'S® Baby**, di entswe ka metswako e loketseng masea mme kaofela di hlahlobilwe ke dingaka tsa letlalo hape ha di bohale.

Johnson's® baby

Ditsebi tlhokomelong ya matlalo a masea

no: Graeme Brodier, Sejalale, Linda Bean
ho Mamea Mamea, ho Mamea Mamea sefahleho

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, Motsheanong 2010]

1.12 Sehlahiswa sena se bapatswang mona ke sa ...

Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tseo o di filweng. Ngola feela tlhaku ya karabo e nepahetseng.

- A manala.
- B moriri.
- C letlalo.
- D dintshi.

(1)

1.13 Bolela lepetjo la ba ha Johnson's Baby.

(1)

1.14 Ho ya ka papatso ke ntho efe e re tiisetsang hore dihlahiswa tsa Johnson's di bolokehile?

(2)

1.15 Ho ya ka papatso ena, ho se tshwane ke hofe pakeng tsa dihlahiswa tsa batho ba baholo le tsa masea?

(2)

1.16 Ho ya ka papatso ena, ke eng e bontshang hore lesea le thabetse ho hlapiswa ka sehlahiswa sa ba ha Johnson's?

(2)

1.17 Hlalosa hore lentswe lena "mme" le na le kgethollo ka tsela efe papatsong ena.

(2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka dintlha tse supileng, ka mantswe a 60 ho isa ho a 70. O nehelane ka dintlha tse totobatsang mefuta ya bokgoni bo hlokwang ke motho ya batlang ho fumana mosebetsi wa ditoro tsa hae. Dintlha tsa hao di be ka sebopeho sa dipolelo, e seng ka lentswe le le leng feela. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

BOKGONI BO BATLEHANG HORE MOTHO A FUMANE MOSEBETSI WA DITORO TSA HAE

Motho ha a batla mosebetsi wa ditoro tsa hae, o tlameha ho ba le bokgoni bo hlokwang ke boramosebetsi. Bokgoni bona bo hlokwang bo hlahella ka mefuta e fapaneng bathong.

Boramosebetsi ba rata motho ya kgonang ho etsa mosebetsi o kgabane ka nako tsohle. Ba tshepa hore motho ya jwalo, a ka phetha mosebetsi ka boyena a sa diswe ke mookamedi wa hae. Motho ya nang le boitshepo, a bile a dumela hore dintho di ke ke tsa mo hlola, o na le bokamoso bo tjhabileng. Ha a tobane le diphephetso mosebetsing, o dumela hore o tla di hlola.

Bokgoni ba ho mamela le ho buisana le ba bang, ha se nthonyana feela hobane lefatsheng la mosebetsi bo ka sehloohong. Ho kgona ho buisana le ba bang ka katleho, ho itshwanela hantle le ho tseba ho laola nako. Ka ho laola nako ho bolelwa hore ka hara mosebetsi e mengata, motho o tseba ho qala ka wa bohlokwa pele. Sena ke se seng se thabisang boramosebetsi haholo.

Motho o lokela ho ba le boiqapelo tharollong ya mathata. A se tlohele mathata a le jwalo ka kgopolo ya hore a tla rarollwa ke e mong. Balaodi mosebetsing ba batla tharollo diqakeng e seng mathata. Ntle ho moo, motho ya iketsang none ya leqheku, a sa kopane le ba bang, a itshebelelsa a le mong, o se a ntse a ipehile ka mosong. Ho sebetsa mmoho le sehlopha ho fihlella sepheo se itseng, ke yona ntho e atlehisitseng difeme le dikhampani tse ngata.

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Move*, Loetse 2009, leq. la 50]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3****TEMA YA 1**

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang:

Mofumahadi: Ao ntate, o bolaelang mokoko wa ka ka sehloho se sekale?

Makgapela: Nna ha ke re ke etsa ntho, ke a e etsa. (*O bua jwalo a se a ntse a suma ka dinko*). Ha ke bue habedi, ha ke ngwana wa bobedi. (*Mosadi haesale a mo makalla*).

Hoba ba qete ho ja, haeka meriti e tla theha, ho tla theha e meholo ya diotlwana, Makgapela a kopa mosadi hore ba ke ba palamele naheng mmoho. Mosadi a dumela.

A di qhaneha dipitsi tsabo tse sootho tse akgang Mankgwe, yona eo a hlileng a ikgethela ho e palama, ka ha a ne a tseba hore e atisa ho kgothometseha. A re mosadi a palame Mahanke.

A nka sethunya a se akgela lehetleng. A re ho mosadi o rata ho tsamaya a ntse a thunya dikgaka le mebutlanyana moo di selang teng masimong, ha ba ka tshoha ba kopane le tsona.

Ha ba fihla meeding ya masimo, e be e se e qala e kgotjwa Mankgwe, e kgothometseha. A e rutla ka ditomo a se a swentse a re: "Mankgwe!" a qala a hlapanya ka Bakwena ba mo tswetseng a re, "Ka Bakwena ba ntswetseng, o tlo leke wena Mankgwe o re o kgothometsehile hape, o tla se bona, nna ke Makgapela. Ke o bolaela hona mona nya! Ha ke bue ntho habedi."

Mosadi a mo ya ka mahlo, a fumana a se a phuthile lekopo a le tlisitse ka mahlong. A ba a utlwa a sehwa ke letswalo, le mo re he!

Ya hana hape Mankgwe ha e tswa ka dipaka tsa masimo, e leba thoteng tsa Makaota. Ya kgothometseha; kgokgothokgotho! A be a se a tlotse mora poho ya Makgapela, e le kgale a tswile le tsebeng tsa yona, a se a bile a hlabile ka lengole fatshe ka pela yona ho se puo. A hana ha e re e phahamisa hlooho, a e otlaphatleng ka tholwana, a ba a e lahla fatshe. Ha e wa jwalo, e ntse e raharaha, a be a ntse a suma ka dinko a ntsha diqhana. Ha a qeta a nka sale a e jara lehetleng, a phuthaphutha le tsona diqhana. A hwanta ho leba hae a ntse a honotha a re, "Ha ke re ntho ke tla e etsa, ke tla e etsa. Ha ke bue habedi ha ke ngwana bobedi."

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho *Dipale le metlae*, JJ Moila, leq. 33]

3.1 Nehelana ka lelatodi/antonime ya lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang. Ngola karabo feela.

Mofumahadi a **dumela**.

(1)

- 3.2 Nehelana ka lehlalosoanngwe/sinonime ya lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang. Ngola karabo feela.

A di qhaneha **dipitsi** tsabo tse sootho tse akgang Makgwe. (1)

- 3.3 Polelong ena, 'A ba a utlwa a sehwa ke letswalo, le mo re **he!** Lentswe le ntshofaditsweng ke leetsisamodumo/leetsisa. Ho maetsisamodumo a latelang, kgetha le lokelang ho kena polelong e ka tlase mona. Ngola karabo feela.

qha!, thwa!, phu!

A hana ha e re e phahamisa hlooho, ha re ... a e otlaphatleng ka tholwana. (1)

- 3.4 Polelong ena, 'A ikgethela **yona** ho e palama', lentswe le ntshofaditsweng ke leemedi/leemediqho. Nehelana ka leemedi/leemediqho la lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang.

Ao ntate, o bolaelang **mokoko** wa ka ka sehloho se sekale? (1)

- 3.5 Kopanya dipolelo tse latelang ka lekopanyi **mme**. Di ngole hape o se o di kopantse ka lona.

A lemoha nnete sefahlehong sa hae.
Mosadi a mo ya ka mahlo. (2)

- 3.6 Polelong ena, 'A di qhaneha dipitsi **tse sootho**', lentswe le ntshofaditsweng ke lekgethi. Iketsetse polelo eo ho yona o sebedisitseng kutu ena ya lekgethi (-raro). (2)

- 3.7 Leetsi le ntshofaditsweng polelong ena, 'Mankgwe ya qala ho **kgotjwa** ha e fihla meeding ya masimo', le ho boetsuwa. Sebedisa **leetsi** lena le le ho boetsuwa polelong eo o iketseditseng yona.

ntsha (2)

- 3.8 Ngola polelo e latelang temekisong ya tatolo/kganyetso.

Nna ha ke re ke etsa ntho, ke a e etsa. (2)

- 3.9 Polelong ena, 'A di **qhaneha** dipitsi tsabo tse sootho', leetsi le ntshofaditsweng ke leetsehi. Ipopele polelo eo ho yona o sebedisitseng leetsi le latelang e le leetsolli.

etsa (2)

- 3.10 Ngola polelo e latelang e le ho lekgethe lefetile.

Mosadi a mo ya ka mahlo. (2)

- 3.11 Hlalosa dikapolelo/maelana ana a latelang:
Ho ya motho ka mahlo. (2)
- 3.12 Nyenyefatsa lentswe lena, 'marapo' mme o be o le sebedise polelong eo o iketseditseng yona. (2)
- 3.13 Sebedisa lentswe lena 'nama' dipolelong tse pedi ho bontsha meelelo e mmedi e fapaneng.
- 3.13.1 nama (2)
- 3.13.2 nama (2)
- 3.14 Polelong ena 'A re ho mosadi o **rata** ho tsamaya a ntse a thunya, lentswe le ntshofaditsweng ke lethusi. Sebedisa lentswe 'hlola' polelong eo o ipopelang yona ho bontsha hore ketso e etsahala ka mehla. (2)
- 3.15 Hlopholla/qhaqholla polelomararane e latelang ka ho bolela mefuta ya dipolelwana tse ntshofaditsweng.
- 3.15.1 **Hoba ba qete ho ja**, Makgapela a kopa mosadi hore ba ke ba palamele naheng mmoho. (2)
- 3.15.2 O rata ho tsamaya a ntse a thunya dikgaka le mebutlanyana **moo di selang teng**. (2)

TEMA YA 2

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Tsamo reka OMO! Tsamo reka OMO!
OMO mmampodi wa sebele, kakapa hara disepa!

Na o kgathatsehile ke matheba ane a dilemolemo
Diaparong tsa hao? Tharollo ke ena: OMO!! Ke semonyollane sa sebele!

Inela feela, inola ebe o tlhotla ka matsoho
E kae tshila; a kae matheba? Oai, tjhoba le letse phoka!

Mangolo ke a thibang letsatsi ao re a fumanang, a hlahang ho bomme ba paka
dimaka tse etswang ke OMO. Inwese ka nkgo le wena, itekele feela

OMO ke motswalle wa sebele wa bommamalapa mme e theko e tlaselase!

Na o batla boleng bakeng sa tjhelete ya hao?
Tsamo reka OMO, OMO, OMO

- 3.16 Qolla polelo e susumetsang mmadi ho reka Omo. (2)
- 3.17 Ho na le dipolelo tse ntshofaditsweng papatsong ena. Hobaneng di ntshofaditswe? (2)
- 3.18 Ipopele polelo eo ho yona o sebedisitseng lentsewe **letsoho** ho totobatsa moelelo o ritsitseng. (moelelo oo e seng wa setho sa mmele) (2)
- 3.19 Qolla mola o nang le mokgabisopuo/sekapuo mona papatsong o be o fane ka lebitso la wona. (2)
- 3.20 Taba e buuwang ke polelo ena **inela, inola ebe o a tlhotla** ke ntlha kapa mohopolo? Tiisa karabo ya hao ka lebaka. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80